

VIZUÁLNĚ MOTORICKÉ KOMUNIKAČNÍ SYSTÉMY – AKTUÁLNÍ UČEBNÍ POMŮCKY PRO ROZŠIŘOVÁNÍ ZNAKOVÉ ZÁSoby

Jiří Langer

Katedra speciální pedagogiky PdF UP, Olomouc, ČR

Dlouhé období, ve kterém byla znaková řeč v naší zemi oficiálně potlačována a zakazována, se nesporně podepsalo na vývoji českého znakového jazyka. Nejenže vznikla celá řada jazykových variet a regionálních dialektů, ale je rovněž patrná dlouholetá absence výzkumu znakového jazyka, chybějící znaky, vysokoškolská skripta, nedostatek odborné i populárně vědecké literatury, nedostatek slovníků atd. Od konce osmdesátých let, kdy došlo ke „znovuobjevení“ „znakové řeči“, již bylo vykonáno mnoho práce, ale Česká republika ještě stále zaostává za státy, ve kterých se znakový jazyk vyvíjel nerušeně a přirozeně. I přesto, že se znakový jazyk stále více dostává do povědomí široké odborné i laické veřejnosti a zájem o jeho výuku se neustále zvyšuje, není vytvořeno dostatečné množství studijní literatury, textů a především slovníků. Dodnes není k dispozici ani frekvenční slovník české znakové řeči. Je zarážející, že ke studijním účelům je stále ještě ve velké míře používán obrazový *Slovník znakové řeči* v knižní podobě z roku 1988.

Tento slovník, jehož autory jsou Dagmar Gabrielová, Jaroslav Paur a Josef Zeman, byl prvním viditelným a skutečně záslužným počinem pro rozšíření znakového jazyka a v současné době je už prakticky nemožné jej zakoupit. Již sami autoři slovníku v roce 1988 konstatují, že „*slovník zdaleka nevyčerpává existující počet znaků. Je jistě mnoho dalších, běžně používaných pojmů ve znakové řeči. Jejich počet nelze zatím přesně stanovit, odhaduje se však na dvacet tisíc. Znaková řeč se stále vyvíjí.*“ Od vydání tohoto slovníku uplynulo již 15 let a ještě stále je hojně používán, i když byl podroben četným negativním kritikám a v současnosti zcela nevyhovuje.

Mezi další dostupné knižní publikace, které se zabývají praktickou výukou znakového jazyka, resp. znakové řeči, patří sada učebnic od Marie Růžičkové – *Učíme se českou znakovou řeč, Znakuj! Znakujme! Znakujte!, Než půjdeme do školy a Znakování pro každý den*. Všechny uvedené publikace jsou určeny především dětem a jejich rodičům a dle mého názoru jsou vhodnou doplňkovou učební pomůckou pro všechny začátečníky ve studiu znakového jazyka. Všechny obsažené výrazy a znaky jsou doplněny stejně jako ve *Slovníku znakové řeči* stručným slovním popisem průběhu znaku. Nejnovější díl z pomyslné tetralogie se zabývá zásadami při konverzaci znakovým jazykem. Nevýhodou učebnic od Marie Růžičkové však je jejich poměrně vysoká cena a zaměřenost na děti předškolního věku.

Dalším publikovaným knižním slovníkem je tematicky úzce profilovaný *Slovník křesťanských pojmů*, který obsahuje detailní popis výrazů a znaků s křesťanskou tematikou. Tento slovník je doplněn videokazetou, na které jsou zachyceny a vysvětleny nejobtížnější znaky a pojmy.

Prozatím posledním knižním titulem, který se zabývá praktickou složkou českého znakového jazyka, je *Všeobecný slovník českého znakového jazyka A-N*, jehož autorem je Miloň Potměšil. Slovník poměrně obsáhle dokumentuje průběh znaků, používaných v českém znakovém jazyce a obdobně jako *Slovník znakové řeči* využívá k zobrazení průběhu znaku fotografie doplněné směrovými šipkami. Součástí publikace je přesný záznam všech obsažených znaků dle českého systému notace. Osobně poněkud postrádám slovní popis průběhu jednotlivých znaků, který umožňuje vytvoření přesnější představy o jeho průběhu. Proto je slovník využitelný spíše zkušenými uživateli znakového jazyka, než začátečníky. Je ale nutno dodat, že posláním slovníku není vyučovat znakový jazyk a sloužit jako učební pomůcka, ale má být skutečně slovníkem. V současné době již vzniká druhá část tohoto slovníku.

S tištěnou formou výuky znakového jazyka máme možnost se setkávat i na předposlední stránce měsíčníku pro neslyšící *GONG*, která vzniká ve spolupráci dr. Brožíka, Zlaty Kurcové a Borise Masníka.

Knižní publikace však není svým charakterem zvláště vhodná jako nosič slovníku znakového jazyka, protože zaznamenává poměrně složité pohyby rukou, hlavy a celého trupu v trojrozměrném prostoru zpravidla pomocí jedné fotografie a směrových šipek. Je zřejmé, že průběh znaku nemůže být zachycen zcela přesně, není zaznamenána případná doprovodná mimika, intenzita a rozsah pohybu atd. Přesto však mají knižní publikace zachycující znakový jazyk nezastupitelné místo v problematice a proti všem ostatním formám slovníků mají nespornou výhodu – kniha může být vždy po ruce a při jejím použití nepotřebuje uživatel žádné další zařízení nebo přístroje.

Rozvoj techniky umožnil při výuce znakového jazyka nejprve efektivní využití videopřehrávačů při přehrávání obrazových záznamů se znakovým jazykem, zachycených na velmi rozšířených videokazetách VHS. Začátkem 90. let začaly vznikat první oficiální výukové videoprogramy: *Znakový jazyk – základní kurz* (1991), *Základní slovník znakové řeči* (1994), *Soubor videoprogramů pro speciální mateřské školy* (1994). Videá, která se postupně stala takřka standardní výbavou všech domácností a samozřejmě výbavou všech školských zařízení pro sluchově postižené děti, umožňovala dynamicky zobrazit průběh znaku se všemi jeho specifiky. Spojitý pohyb navíc dovoluje snadnější vytvoření prostorové představy o přesném průběhu znaku. Nevýhodou videoprogramů, uložených na videokazetách, je již výše naznačovaná nutnost použít poměrně nákladný

videopřehrávač a televizor. Navíc častým přehráváním videokazety dochází k nevratnému poškození jejího magnetického pásku, následkem čehož dochází k rovněž nevratnému poškození obsaženého záznamu. Poslední nevýhodou videoprogramů je poměrně obtížné vyhledávání požadované sekvence, tématu, nebo znaku. Neustálé přetáčení kazety je velmi zdlouhavé a navíc dochází ke zmíněnému opotřebování pásky a poškození záznamu. Proto se videokazety jeví jako poměrně vhodné při nácviku konverzačních témat, nikoli jako nosiče slovníku znakového jazyka.

Většinu nedostatků knižních publikací a videoprogramů se znakovým jazykem odstraňuje využití moderní výpočetní techniky. Jedinou nevýhodou je podobně jako u videoprogramů nutnost využití poměrně nákladného zařízení – multimediálního osobního počítače. Možnosti, které nám současné počítače nabízejí však dle mého názoru, eliminují zmíněný nedostatek a spolu s nosiči CD-ROM jsou velmi vhodnou učební pomůckou.

Značnou využitelnost výpočetní techniky pro studium znakového jazyka si jako první uvědomili a svůj nápad zrealizovali František Šebesta, Václav Ptáček a Miroslava Kotvová pod názvem *Slovník znakové řeči 1. díl*. Slovník byl prvním průkopnickým multimediálním počinem v oblasti znakového jazyka v ČR a ukazoval možnosti, které nám výpočetní technika nabízí. Uživatel si mohl požadovaný výraz téměř okamžitě vyhledat pomocí rejstříku, přehrát si jej několikrát po sobě, přehrát jej zpomaleně, z čelního i bočního pohledu atd. Navíc každý znak je i na tomto CD doplněn slovním popisem. V současné době, po šesti letech od vydání slovníku již působí zastarale a filmové klipy, zachycující jednotlivé znaky jsou uloženy z kapacitních důvodů v nízkém rozlišení a jsou tedy velmi malé a nevyhovující.

Dalším multimediálním produktem je čtyřdílný *Český slovník znakového jazyka* od autorů Vladimíra Buberleho, Tomáše Gůry a Václava Ptáčka, který obsahuje téměř deset tisíc znaků. Slovník rovněž nabízí možnost rychlého vyhledávání výrazů a zpomaleného přehrávání. Klipy jsou již zobrazovány ve větším rozlišení a jsou tedy zřetelnější, z kapacitních důvodů ovšem chybí boční pohled na průběh znaku. Největší slabinou tohoto slovníku je jeho rozdělení do čtyř dílů podle abecedního pořadí, které po několika minutách práce se slovníkem a neustálém střídání jednotlivých CD v mechanice počítače, činí práci se slovníkem velmi nezáživnou.

Zatím posledním publikovaným multimediálním produktem je *Kurz české znakové řeči (1.2.3.4. lekce)*, který vydala Unie neslyšících Brno roku 2002. Technicky velmi dobře a profesionálně zpracovaný CD-ROM poněkud netradičním způsobem představuje český znakový jazyk. Interpretem znaků není neslyšící člověk, jak tomu bylo v obou výše popisovaných produktech, ale různí slyšící i

neslyšící interpreti včetně veřejně známých osobností (Lucie Bílá, Bolek Polívka, Jiří Pecha), oblečení to tematicky laděných kostýmů. Tento CD-ROM vzbudí mezi slyšícími i neslyšícími rozporuplné reakce, ale odvádí velký kus práce především tím, že popularizuje znakový jazyk. Nevýhodou CD-ROMu je fakt, že obsažené znaky jsou zachyceny jen z čelního pohledu, znak si není možné přehrát zpomaleně a u některých výrazů není zřetelná artikulace (ráno, růžová). U některých výrazů však autoři prezentují více variant znaku, prostřednictvím dvou nebo více interpretů v jednom záběru. Ani jeden z předešlých CD-ROMů více variet neprezentoval. Velmi dobře zpracovaná je lekce 4, obsahující dialogy, zvláště pak dialog č. 3, který interaktivním způsobem testuje znalosti uživatele. I přes četné negativní reakce zainteresovaných má tento Kurz znakové řeči na trhu své místo a pro český znakový jazyk je nepochybně přínosem. V současné době chystají autoři tohoto CD-ROMu jeho další pokračování.

Zatím, dosud nepublikovaným CD-ROMem, je *Slovník znakového jazyka – Sport*, který vznikl jako příloha mé diplomové práce. Slovník obsahuje cca 800 výrazů ze sportovní terminologie, které jsou zobrazeny v čelním i bočním pohledu. Uživatel si může libovolný výraz vyhledat pomocí vyhledávací služby, rejstříku, nebo si jej nalézt v tematicky zaměřených skupinách.

Obr. č.1 Ukázka z programu *Slovník znakového jazyka – sport*.

Každý výraz je doplněn stručnou vysvětlující definicí a kromě normální rychlosti je možné si jej přehrát zpomaleně nebo krokovat po jednotlivých snímcích. K vydání a rozšíření tohoto slovníku, který již téměř dva roky leží v šuplíku, chybí dostatek financí a času.

Dalším, zcela novým a dosud nepublikovaným produktem, je sada 4 *Výukových CD-ROMů znakového jazyka*, které jsou v současné době těsně před dokončením. CD-ROMy vznikly jako výstup z projektu na vytvoření učebních pomůcek pro studenty oboru Surdopedie se zaměřením na znakový jazyk v kombinované formě a jsou určeny jako doplňková učební pomůcka k tomuto studijnímu oboru. Jednotlivá slovíčka a výrazy jsou do dílů členěny podle témat a lekcí, nikoli podle abecedy. Ovládací funkce výukových CD-ROMů jsou obdobné s funkcemi výše zmíněného sportovního slovníku.

Literatura

- BUBERLE, V., GŮRA, T., PTÁČEK, V. *Český slovník znakového jazyka (CD-ROM)*. Praha: UNIE, 1999.
- GABRIELOVÁ, D., PAUR, J., ZEMAN, J. *Slovník znakové řeči*. 1. vydání, Praha: Horizont, 1988. 351 str.
- LANGER, J. *CD-ROM jako nosič slovníků znakového jazyka*. In: *Trendy technického vzdělávání 2001 (dodatky)*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. 87 str. ISBN 80-244-0375-7
- LANGER, J. *Multimediální slovník znakové řeči – sport*. In: *Sborník z konference Pedagogický software 2002*. České Budějovice: Jihočeská Univerzita, 2002.
- POTMĚŠIL, M. *Všeobecný slovník českého znakového jazyka A-N*. 1. vydání, Praha: Fortuna, 2002. 496 str. ISBN 80-7168-800-2
- RŮŽIČKOVÁ, M. *Učíme se českou znakovou řeč*. 1. vydání, Praha: Septima, 1997. 128 str. ISBN 80-7216-029-X
- RŮŽIČKOVÁ, M. *Znakuj! Znakujme! Znakujte!* 1. vydání, Praha: ASNEP, 1998.
- RŮŽIČKOVÁ, M. *Než půjdeme do školy*. 1. vydání, Praha: Septima, 2000. 128 str. ISBN 80-7216-124-5
- RŮŽIČKOVÁ, M. *Znakování pro každý den*. 1. vydání, Praha: Septima, 2001. 100 str. ISBN 80-7216-160-1